

Frihed er at elske

Tale til Dansk Friskoleforenings fest på friskolernes 150 årsdag i Dalby, hvor Kold skabte den første friskole

af Poul Erik Søe

Frihed er ikke bare et begreb. Frihed er et levende væsen. Man kan gå rundt med den som en arvelig sygdom uden at ane, at man har den. Den giver ikke engang røde pletter, der kan skaffe en fridag. Frihed ligner kærlighed. Videnskaben har aldrig fundet kærligheden. De ved ikke, hvor de skal lede efter den. Man kan ikke scanne den. Videnskabeligt set er kærligheden slet ikke til. Heller ikke lyst, mod og håb.

Jeg går tit og ønsker, at Novo Nordisk ville gensplejse mod og håb. Deres aktier kunne også godt trænge til det. For hvad er mod uden håb?

Men de ved ikke, hvor modet og håbet sidder. Sådan er det også med frihed. Men selv om videnskaben ikke kan finde den slags, så ved alle, at det er de stærkeste kræfter i tilværelsen. Man kan leve uden mod, håb, lyst, kærlighed og frihed. Men det er ikke et liv, der er værd at leve.

De frie skoler har lige været ude at slås for friheden. Og de vandt ved at bede mange om en underskrift. Og skriften var et under. Den virkede, selv om underskrifterne ikke engang blev afleveret til ministeren. Selv dansk Folkeparti blev sat ud af spillet. Og selv de særkristne, de radikale og folkesocialisterne fik indflydelse for en enkelt dag. Friskoleloven var ved at ende som et politisk våben, et styrings-redskab. Men frihed er et selvstændigt væsen, der for en kort stund tilmed kan genskabe det folkelige fællesskab hen over blokpolitikken, om ellers de konservative er konservative og vælger friheden på tirsdag. I øvrigt plejer de konservative aldrig at være med i skoleforlig, der som regel laves af socialdemokrater, radikale og venstrefolk, mens de konservative holder på den skolelov, de var imod sidste gang. Så det går nok også på tirsdag.

Men vi skal ikke lade os narre af underskrifternes under. Engang var friheden fælles. Engang var underskrifter slet ikke nødvendige. Engang var det levende ord nok. Da undervisningsminister Jørgen Jørgensen ville ændre en skolelov, var det nok, at lederen af Det vestjyske Skolemøde i en fem minutters velkomst sagde, at den var folk i Vestjylland ikke med på. Så blev der ikke lavet om på loven. Ikke fordi Det vestjyske Skolemøde havde magt. Det var ikke en forældre-organisation eller lærer-organisation. Det var et årligt møde af folk i alle aldre og af enhver slags. De kom til det møde, fordi de til marven var optaget af børn, unge og skoler. Selv bedsteforældre blev taget alvorligt, så det er længe siden. De var en bevægelse - og bevægelsen har frihedens natur - indtil den stivner og bliver en organisation, der sejrer ad helvede til.

Når de alligevel havde magt over loven, skyldtes det friheden. Dengang færdedes friheden i et folkeligt fællesskab. Politikere var folkets talerør. De var ikke partiernes, organisationernes, magtapparatets og unionens højtalere. De mente sig valgt for at føre de folkelige røster ind i magtens højborg.

I mellemtiden er det blevet ildeset at tale om at være et folk. Man skal nærme skamme sig over det. Ikke amerikanerne, for de har pludselig opdaget sig selv som

folk og køber fem gange så mange amerikanske flag som før - de fleste lavet i Indonesien. Men vi skal heller ikke skamme os over at være et folk. Det er ikke det, der skiller os fra de andre. Tværtimod - det er i det at være et folk, vi allermest ligner de andre. Hvor folkeligheden undertrykkes, er der kamp som i Israel, Palæstina, hos baskerne - formentlig Europas ældste folk - og hos kurderne. Nu er de politisk udvalgte kommet på liste hos EU og er nok meget forskrækkede. Friheden er ikke folkelig i sig selv, den er personlig. Det folkelige er ud fra vort syn den jord, hvori friheden trives bedst. Men friheden er ikke en fast størrelse. Den har en historie. Og i vort samfund har den støbekanter fra kristendommen. De ældste kristne menigheder hørte sig personligt fri i de ord, der blev forkyndt. Derfor var det mest slaver og tjenestefolk, der sluttede sig til uden for Palæstina. Og fra det frihedssyn kom oprørsånden ind i kristen skik og brug. Da kejseren selv blev kristen, måtte man binde friheden og oprørsånden. Så fandt den katolske kirke på, at friheden ikke var personlig, men friheden tilhørte Gud. Og da paven var Guds stedfortræder, så var det bedst, han forvaltede friheden - både for kejseren og borgerne. Sådan fortsatte det, også under Luther. Folket skulle bøje sig for den enevældige fyrste, mente Luther, også selvom fyrsten lå i det onde. Friheden var buret inde. Først med Grundtvig bliver der gjort op med Luthers frihedssyn. Det er Grundtvigs egentlige bedrift at gøre friheden personlig igen. Grundtvigs frihedsbegreb er tydeligst i sangen "Kærlighed til fædrelandet". Derfor er de vers, der handler om det, omhyggeligt skåret væk i alle sangbøger.

"Nøden bryder alle love"

er hos os et gammelt ord,
som i hytte så til hove,
høres på den hele jord,
har hos Mahomed og tyrken
dog sit rette hjem i ørken."

Nødværgeretten som en frihedsrettighed hører egentlig hjemme i Islam, siger han, men den ret har danskerne også. Ordene blev skrevet, da vi havde vundet første slesvigske krig over prøjserne 1850. Vi kæmpede for retten til hertugdømmerne, men de magtfulde lande i Europa ville ikke tillade danskerne deres mål. Og de fleste danskere nejede sig og sagde, at man måtte bøje sig for "den europæiske nødvendig". Men der er også "den danske nødvendighed", siger Grundtvig - og de ord er netop sangens titel. Skjoldung-Folk på Danmarks-Sletten! som med sværd, med mund og pen, også du nødværge-retten har mod dine banemænd, om så end al verdens love dig forbød derpå at vove.

Hånlige nok vil mange sige:

Hvad er ret foruden magt!

Har vel ret til noget rige
alen eller ager lagt?

Har, trods magten, retten givet
natte-frist til folkelivet?

Når folk går rundt og siger, at det ikke kan nytte noget, fordi friheden ikke afhænger af retten, men af magten - så vender Grundtvig sagen om og spørger: - Hvad er magt uden ret?

Dog kan du frimodig svare:

Hvad er magt foruden ret!

Kan den vinde vel og vare,
skønt altid den bruges slet?

I al ret er sandhed inde,
må tilsidst ej sandhed vinde?

De ord var håbløst gammeldags indtil 1989. Men sandheden i dem blev tydelige, da verdens næststærkeste militærmagt, Sovjetunionen, faldt - ikke på grund af våbenmagt, men fordi der blev tændt stearinlys, sunget salmer i nogle kirker og raslet med nøgler. Friheden var stærkere end de stærkeste våben. Beton-brokkerne i New York er ikke det sidste svar - og de skal holdes op mod de beton-brokker, der lå tilbage, da Berlin-muren faldt og skabte håb om frihed. Mange rejste til Berlin for at samle en stump op til vindueskarmen. Man kan sige det samme nu. Friheden er et levende væsen, som overlever enhver underkuelse. Den melder sig som håb, mod, lyst og kærlighed allerstærkest, når den ser ud til at være væk.

Forfatteren Erik Aalbæk Jensen sagde engang på den højskole, hvor jeg arbejder, at han godt under tyskernes besættelse af Danmark kendte Poul Henningsens ord:

"Man binder os på mund og hånd,
men man ka' ikke binde ånd,
og ingen er fangne, når tanken er fri."

Aalbæk syntes dengang og nu, kort før han døde, at ordene ikke var sande. Der er ikke noget nemmere end at binde ånd. Og kan man ikke binde et menneskes ånd, kan man slå det ihjel eller bure det inde. Aalbæk sad selv i tysk koncentrationslejr. Det er sandt. Ingen tvivl om det. Og det sker hver dag. Den frihedsånd, der ikke kan bindes, bliver dræbt med det enkelte menneske. Ord er skæbne. Jeg tror på, at ordet ikke bare skaber, hvad det nævner. Ordet skæbner også, hvad det nævner. Vi er styret af de ord, andre tildeler os. Den egentlige skæbne er at være i ordenes vold. Vi lader os voldtage af ord, indtil friheden melder sig som salig helbredelseskløe i et sår. Sådan løb ordene social og socialisme imellem os og endte med at gøre os ufri. Det, der skulle skabe fællesskab, blev til undertrykkelse. Da fællesskabet blev ideologi, en forestillingsverden af fremtidig lykke, så endte det i vold og ufrihed. Men man kan ikke binde ånd, frihedens ånd.

Lige nu har friheden og demokratiet det skidt. Man kan mærke, den slags ord er lidt i vejen for det, magten vil have til at ske. Lige nu er politikere enige om, at vi skal have mindre frihed og demokrati. Efter det, der skete i New York. Og enhver skal straks forstå, at selvsagt skal vi have mindre frihed og demokrati, for det er sådan, man værner frihed og demokrati. Der er altid dyb sammenhæng i menneskets foretagsomhed. Men tyve år før de amerikanske penge-siloer sank i grus, havde Jens Rosendal digtet sære spåmandsord. De står i højskolesangbogen og kan bedst synges på "Jeg ved en lærkerede":

Engang var altings frihed
fremdriften i min hånd.
Det var min agt, mit arbejde
at sprænge alle bånd.
Og grænseløs blev tvivlen
og endeløs min vej,
og Babelstårnet vælted
med verden under sig.
Nu beder jeg om grænser
for folket, som er mit,
et land til at befæste
det, vi tør kalde frit.

Sådan vil friheden melde sig som nye sange, nye salmer, ny nøgleraslen og nye tællelys-flammer, hver gang modetrælleriet gør os ufri og gør politik til religion. Sådan vil markedsøkonomien ende i sit eget vrangbillede. Men det gælder også i det små. Sådan vil evalueringen dø den dag, nogen evaluerer evalueringen og opdager, at dens mål er styring og ufrihed. Lige nu falder de fleste for den kriblende lyst til at udfylde skemaer. Der er folk, der ikke kan bo en enkelt nat på et hotel uden med liderlig lyst at udfylde et skema, der gør sig til dommer over hotellets medarbejdere. Nullermændene under sengen og et glemt par underbukser indgår i en nøje evaluering, før gæsten uddeler stjerner eller kokkehuer. For et øjeblik har man magt over et andet menneske, tilmed een man ikke kender. Ikke et sekund er der plads til den tanke, at den, der skulle have gjort rent, netop i går havde et sygt barn. Lysten til at dømme gør ikke bare hende ufri, men også een selv.

I de frie skoler sidder man med et nyt trældoms-ord, værdigrundlag. Styrelser, forældre og lærere skal sidde og skrive fristil om, hvilke værdier skolen bygger på. Og ordene skal indgå i vedtægterne. Alt sammen fordi det for en halv snes år siden blev mode i erhvervslivet.

Pengefolkene ville skjule, at det egentlige værdigrundlag var størst mulig indtjening og mindst mulig beskatning. Statsministeren sagde i sin nytårstale, at han ville "gøre det 21. århundrede til frihedens århundrede". Det lød godt. Men nyårmorgen er jo ikke grundtvigsk mer. Den er terpentiner i champagne-sjatter, vinfarvede, våde duge og kransekage trådt dybt ned i væg-til-væg tæppet. Dagligdagen mærker ikke til frihedens århundrede.

Vi har haft frie skoler i mere end 150 år uden noget nedskrevet værdigrundlag. Slægtled efter slægtled så de frie skoler som væksthuse.

De skulle ikke befamles med enshedens sprøjtning og vare-deklarationer.

Værdigrundlaget var aldrig nedskrevet, men altid historisk-poetiske ord. Loven for folkelivet - som alt for liv - er uophørlig bevægelse. Sådan mente Grundtvig. At tvinge folk til at skrive trosbekendelser for fri skoledrift er ene og alene at berede mulden for ny fundamentalisme, hvor det nedskrevne værdigrundlag ender som en spændetrøje. Det, undervisningsministeriet kræver af skolestyrelser, skoleledere og lærere er det, som Grundtvig aldrig selv kunne. Og som Rasmus Sørensen og hans

efterfølger Kold ikke så nogen som helst grund til. Ministeriet tror ud fra nedskrevne værdigrundlag at kunne spærre de frie skoleformer inde i et æske-system. Der skal jo harmoniseres. Når du strammer garnet, kvæler du jo barnet. Det var samme tanke, som lå i det friskole-lovforslag, som nu forhåbentlig ligger for døden. Værdigrundlag er overført til de frie skoler fra erhvervslivet.

Værdigrundlag er alene skabt for evalueringens skyld. Man skal have noget at måle ud fra. De frie skolars værdigrundlag er versestumper, brokker fra Grundtvigs, Rasmus Sørensen og Kolds efterladte ord, men mest fortællinger fra slægtled til slægtled om dagligt brug af skolerne. Det er den egentlige frihed, at vi er fri for opskrifter. Enhver af os dumper ind i den fri skole, ofte helt vilkårligt og uden egentligt kendskab til Grundtvig, Rasmus Sørensen og Kold. Enhver ved, hvor løst det er i fugerne, usammenhængende for een selv de første år, drømme og praktiske erfaringer, lagkage og salmonella. Og hvad er det for en frihed, der tales om i udtrykket frie skoler? Hvordan skal man drive sådan en? Hvis man spørger dem, der er der i forvejen, ser de underligt forlegne ud. Der er ingen håndbog i fri skolevirksomhed. Friskole-tanken er man ikke klog på, før man går af. Livet skal jo forstås baglæns, og lige liflig er dens aftenrøde. Der er ingen brugsanvisning. Man kommer aldrig videre end til at samle lidt brokker:

"Oplive før man oplyser."

"For han har aldrig levet som klog på det er blevet, han først ej havde kær."

"Et menneske ved ikke mer, end det har oplevet."

"End lever kærligheden, som aldrig skal forgå, men klare sig heneden til livet at forstå."

"Kærlighed alt sit udretter som nødvendigt, men dog frit, flytter frit, hvad loven sætter: skellet mellem mit og dit, er ej blot dog at undskylde, men er hele lovens fylde."

Kan man drive på skole det? Ja, i 150 år, men så heller ikke længere. Vi vidste ikke engang, at manglen på brugsanvisning er selve friheden.

Hvert nyt slægtled har ret til sine egne tolkninger. Men i fremtiden skal vi sættes i stå af fristile, der kaldes værdigrundlag og er bestilt af statsmagten. Vægten, centimetermålet og karaktererne skal dræbe det ustyrlige i det historisk-poetiske. Det grundtvigske og det koldske skal laves om til ideologi. Tro mig, de nedskrevne værdigrundlag er indledningen til fundamentalisme. De bliver til trosbekendelser. Man skal være rigtig grundtvigsk, rigtig koldsk. Væk er retten til at træde ind i den frie skole helt som sig selv, uden særlige forudsætninger og en hel masse grundtvig-koldske læreregler, bare med lyst og i forvisning om, at er man ikke grundtvigsk i dag, så bliver man det nok i overmorgen - ikke fordi det kræves, men fordi i 150 år er det, hvad der er sket med de fleste. Jeg går ud fra, at dem, der har brug for det, selv kan putte Steiner, Muhamed eller Niels Haugaard ind, hvor jeg siger Grundtvig og Kold. Først og fremmest er friskolerne fri - for at børnene kan være fri og have fri. Tanken blev til, da børn måtte arbejde af nødvendighed.

Skolerne er skabt for at give børnene lov til at være børn! Det lyder helt vanvittigt i dag og viser, hvor umulige Grundtvig og Kold var. Tænk, at de ikke kunne se den kommende handelsrejsende i den syvårige, ikke se management-direktøren eller

dem, som undervisningsministeriet så smagfuldt kalder controllers. Hele den frie folkeoplysning har et aldeles anderledes mål end alt det, der nu er modetræleri, og som partiernes oplysningsforbund dyrker sammen med magthavere uanset partifarve. Det er glemt, at folkeoplysning aldrig er oplysning til folket, men fra folket. Solen står med bonden op, slet ikke med de lærde. Nogen tror, det betyder, at bønder bliver kloge af at stå tidligt op. Men meningen er ikke, at bonden står op, når solen står op. Nej, solen ligger og venter under havunderfladen. Svinger den bonde ikke snart benene ud? Jo, nu kommer han - så står solen op. Oplysningen opstår i folket.

Kan vi blive ved med at tro, at den egentlige viden ligger i folket som helhed? Ja, for vi ser det igen og igen. Før vi sidst holdt folkeafstemning fik vi hver dag at vide, at det kun var de lavt-uddannede og kvinderne, der ville stemme nej til euroen. Man kunne høre, at den slags skulle man ikke regne med. Bagefter ved vi, at de dumme kvinder og lavtuddannede havde ret. Ingen krise for kronen. Den blev langt stærkere end euroen. De danske Bank måtte fraråde euro-lån. De udenlandske investeringer steg som aldrig før. Det var folkeoplysning fra folket, og det er Danmarks held, at der var frihed til at ytre det. Og det var samme oplevelse, som Laursen, den tidligere overvismand og professor i økonomi ved Handelshøjskolen havde. Vismændene i det økonomiske samordningsråd lavede prognoser og evalueringer. Det gik galt hver gang - og var værst, når der blev lyttet til prognoserne. Det var også prognoser, der fik Bertel Haarder til som undervisningsminister at nedlægge seks seminarier. Alle med magt og sagkundskab blev noget så overraskede, da det førte til lærermangel. Kun kvinder og lavtuddannede var i stand til at gennemskue følgerne. Det er deres frihed, folkeoplysningen skal værne. Og folkeoplysning som en fælles viden, der kommer fra folket, er en større sandhed i dag end på Grundtvigs tid. Ingen kan have oversigt og indsigt som tidligere, fordi videnmængden er så stor. Derfor har vi aldrig et rigtigt svar, før vi har spurgt mange. Og netop det gør hver enkelt mere værdifuldt for fællesskabet end nogen sinde før. Det er derfor skolen skal være fri. Men hvorfor stå og spørge til al den frihed? Sproget ved jo det hele - før politikken, psykologien og filosofien.

På dansk har ordet fri to tydinge. Fri vil sige at være ubundet, fri fra noget - eller fri til noget. Men tænk, vores vidunderlige sprog siger også, at ordet fri betyder at elske. Vi har gemt det, når vi stadig kalder det at fri, hvis vi går på knæ med roser fra Brugsen. På Færøerne, hvor det olddanske ikke er rendt over ende af evaluering og controllers, er det endnu tydeligere. Her hedder selve kønsakten, det at elske, slet og ret at fri. Jeg har friet en pige i nat. Jeg har elsket en pige i nat.

Frihed er at elske.

Det kan man holde skole på.

© Poul Erik Søe - 4. maj 2002 - Tale på Dansk Friskoleforenings fest i 150 året for landets første friskole i Dalby